

УДК 351.851:37(477)

В. Філіппова

**ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ
В ГАЛУЗІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ
В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ**

Досліджено етапи реформування державної політики в галузі освіти в Україні в умовах набуття незалежності, а також зміни і шляхи розвитку вищої педагогічної освіти України сьогодні.

Ключові слова: реформи, державна політика, вища педагогічна освіта.

Бурхливий період реформ, пов'язаних із корінними змінами в Україні після розпаду СРСР і переходом у третє тисячоліття, зачепив усі сфери життя держави, не залишив осторонь і сферу освіти. Відомо, що успішне становлення нового суспільства настійно вимагає створення нової, відповідної йому системи освіти. До розвитку такої системи залучаються всі сили нації, для того, щоб цей розвиток став дійсно загальнонаціональним завданням. Іншими словами, з набуттям незалежності виникла необхідність оновлення змісту державної політики у галузі освіти.

В Україні опубліковано чимало наукових праць про державну політику та її аналіз. Серед дослідників проблем державної політики потрібно назвати В. Гальперину, В. Ребкала, В. Тертичку та інших.

Дослідженням теоретико-методологічних засад державної політики в галузі освіти присвятили свої праці В. Андрущенко, В. Дарманський, Д. Дзвінчук, В. Кремень, І. Лопушинський, В. Огнів'юк й інші вітчизняні науковці.

Зазначені проблеми активно досліджують відомі в цій галузі зарубіжні фахівці А. Адамський, П. Браун, В. Полонський, О. Смолін, Ж. Халлак та багато інших.

Водночас, сучасний стан наукової розробленості цієї проблеми в історично-хронологічному контексті України є недостатнім. Відтак, метою статті є аналіз державної політики в галузі освіти в умовах зміни суспільно-політичного ладу і структури вищої педагогічної школи.

Перехід України до демократичного суспільства, правової держави та ринкової економіки потребував докорінного реформування системи освіти. Це виявлялося передусім у: невідповідності освіти запитам особистості, суспільним потребам та світовим досягненням людства; зміцненні соціального престижу освіченості та інтелектуальної діяльності; спотворенні цілей та функцій освіти; бюрократизації всіх ланок освітньої системи. З огляду на це, було поставлено стратегічні завдання щодо відродження й розбудови системи освіти як найважливішої ланки виховання свідомих громадян, формування освіченої, творчої особистості, виведення освіти в Україні на рівень розвинених країн світу.

Державною було визнано освіту пріоритетною сферою соціально-економічного, духовного і культурного життя.

Основними демократичними принципами української освіти було проголошено: доступність освіти для кожного громадянина; рівність умов для цілковитої реалізації здібностей кожної людини; гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських цінностей; науковий, світський напрям освіти; поєднання державного управління і громадського самоврядування тощо.

Державна політика в галузі освіти ставить за мету розвиток системи освіти в інтересах формування гармонійно розвинутої, соціально активної, творчої особистості, а також як одного з чинників економічного й соціального прогресу суспільства. Відомо, що на формування державної політики в галузі освіти впливають зовнішні чинники, що дає змогу враховувати стан, тенденції та перспективи розвитку освіти, потреби суспільства та держави в освіті, розробляти реалістичну освітню політику, побудовану на вітчизняному досвіді освітньо-педагогічної діяльності з урахуванням досягнень міжнародного співробітництва в освітній сфері [1].

Відповідно до пункту 6 частини першої ст. 92 Конституції України, “засади регулювання виховання та освіти визначаються виключно законами України” [2], які приймає єдиний орган законодавчої влади в Україні – Верховна Рада України. Закон України “Про освіту” передбачає, що “державна політика в галузі освіти визначається Верховною Радою України відповідно до Конституції України і здійснюється органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування” [3].

Зі становленням і розвитком незалежної Української держави завдання розробки власної державної освітньої політики стало одним із пріоритетних. Як напрямок реалізації цього питання, на сьогодні окреслено її засади і основні механізми, визначено суб’єкти, які формують і здійснюють державну політику в галузі освіти тощо.

Ураховуючи соціально-політичні та економічні чинники впливу на формування освітньої політики того часу, на законодавчому рівні було закріплено гарантії держави педагогічним, науково-педагогічним працівникам та іншим категоріям працівників навчальних закладів, зокрема забезпечення належних умов праці, побуту, відпочинку, медичного обслуговування, заохочення, гідної заробітної плати (ст. 57 Закону України “Про освіту”); повноваження центрального органу державної виконавчої влади в галузі освіти – Міністерства освіти і науки та міністерств і відомств України, яким підпорядковані навчальні заклади, а також повноваження місцевих органів державної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування в галузі освіти (ст. 12, 14 Закону України “Про освіту”); міжнародне співробітництво у державній системі освіти (ст. 64 Закону України “Про освіту”).

Розробку державної політики в галузі освіти України можна розглядати за певними етапами:

1. Травень 1991 р. – березень 1996 р. – ухвалення Закону Української РСР “Про освіту” та затвердження державної національної програми “Освіта” (Україна XXI ст.).

2. Березень 1996 р. – грудень 1998 р. – удосконалення базового законодавства про освіту, ухвалення Закону України “Про внесення змін і доповнень до Закону Української РСР “Про освіту”, який за своєю суттю, змістом і напрямками став фактично новою редакцією Закону “Про освіту”.

3. Грудень 1998 р. – січень 2002 р. – прийняття законів прямої дії, що визначають стратегію розвитку національної освіти, закріплюють її нормативи, вимоги, стандарти, законодавчо регулюють відносини всіх структурних підрозділів освіти.

4. Січень 2002 р. – жовтень 2002 р. – утілення в життя окремих положень законів прямої дії шляхом формування нормативно-правової бази галузі освіти;

розробка стратегічного документа щодо розвитку освіти, підготовка до затвердження цільових державних програм.

5. Жовтень 2002 р. – липень 2010 р. – затвердження стратегічного плану дій – Національної доктрини розвитку освіти, формування відповідної нормативно-правової бази, спрямованої на її реалізацію.

6. Липень 2010 р. – жовтень 2011 р. – забезпечення поліпшення функціонування та інноваційного розвитку освіти, підвищення її якості та доступності, коригування завдань та заходів відповідно до сучасних потреб (запровадження 11-річного терміну навчання в загальноосвітніх навчальних закладах та обов'язкової дошкільної освіти дітей 5-річного віку), інтеграції до європейського освітнього простору.

7. Жовтень 2011 р. – до цього часу – ухвалення Національної стратегії розвитку освіти України на 2012 – 2021 рр., визначення основних напрямів подальшого розвитку системи освіти [4].

Наразі, виникає певний інтерес розгляду історичних аспектів формування державної політики в галузі освіти.

Як відомо, основними напрямками державної політики, наприклад у вищій технічній освіті в 30-і рр. ХХ ст. були: вдосконалення навчальних планів і програм; введення в навчальний процес безперервної виробничої практики; вдосконалення методів викладання; вдосконалення комплектування навчальних закладів; вдосконалення підготовки наукових кадрів; поліпшення роботи навчальних закладів; вдосконалення управління, підвищення ефективності використання ресурсів тощо. Завдання, які вирішуються в рамках цих напрямів, були поставлені постановою Центрального виконавчого комітету (ЦВК) Союзу РСР “Про навчальні програми і режим у вищій школі і технікумах” від 19 вересня 1932 р. [5]. Передбачалося, зокрема: переглянути навчальні плани і програми для того, щоб на всі загальнонаукові (математика, фізика, хімія, біологія), загальнотехнічні і спеціальні предмети було відведено не менше 80 – 85% і по технікумах не менше 70% навчального часу без виробничої практики, при складанні програм уникати їх надмірної деталізації; ліквідувати багатопредметність; ввести на старших курсах факультативні заняття; максимально скоротити номенклатуру спеціальностей і встановлювати спеціальності з урахуванням перспектив розвитку галузей народного господарства і досягнень науки і техніки, а також необхідності дати спеціалісту широку загальнонаукову і загальнотехнічну базу для повного оволодіння даною спеціальністю. Таким чином, політика була оголошена допомогою перерахування напрямків діяльності, що реалізуються, і підтримуваних державою в системі освіти, зокрема за допомогою прямого припису їх розвитку. За деякими напрямками освіти органами управління висловлювалося негативне ставлення, причому як у формі прямої заборони, так і через розробку та реалізацію заходів обмежувального спрямування. Можна відзначити, що основні напрями діяльності держави формувалися за принципом “ліквідації вузьких місць” або, точніше, за принципом приватних поліпшень, виправлення недоліків. Вибір тих чи інших недоліків визначався економіко-політичною ситуацією в країні.

Аналіз структури прийнятих документів з удосконалення освіти засвідчує, що переважно напрямки політики в цій галузі протягом досить тривалого часу практично не змінювалися. Так, основні напрями перебудови вищої і середньої спеціальної освіти в країні в 1987 р. [6] практично повторювали аналогічні напрямки 30-х рр. ХХ ст.: інтеграція освіти, виробництва і науки, підвищення якості

підготовки фахівців; розвиток вузівської науки; поліпшення якісного складу науково-педагогічних і наукових кадрів; посилення ролі вищої школи у підвищенні кваліфікації та перепідготовці фахівців; технічне переоснащення вищої школи; вдосконалення управління вищою освітою. Основною метою удосконалення управління освітою – “вимогою часу” – вважалось поліпшення централізованого керівництва системою підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів у поєднанні з розширенням демократичних начал управління, самостійності і творчої ініціативи навчальних закладів. Визнавалось необхідним також розширення прав і збільшення відповідальності ВНЗ – самостійності, автономії і одночасно внутрішньої дисципліни і самодисципліни на основі автономії та самоврядування: у навчально-науковій та фінансово-господарській діяльності, враховуючи регулювання штатів професорсько-викладацького, адміністративно-управлінського та навчально-допоміжного персоналу в межах виділених асигнувань та загальної чисельності штатів; в питаннях навчання і виховання учнів; щодо формування та використання фондів матеріального заохочення для стимулювання працівників за досягнення високих результатів в організації навчально-наукового процесу; із виключення дріб’язкової регламентації діяльності навчальних закладів; із підняття і зміцнення ролі деканатів, кафедр, підтримання постійних зв’язків між профілюючими кафедрами і їх вихованцями. Ці напрямки вдосконалення управління були поставлені на перше місце, що можна розцінювати як надання їм більш важливого значення в порівнянні з вдосконаленням централізованої складової. До того ж, ці положення вказували на ті напрями діяльності в рамках державної освітньої політики, які держава передавала на реалізацію іншим суб’єктам, підтримуючи ці напрямки, але не реалізуючи їх безпосередньо через свої органи. Освітні установи є свого роду “продовженням” держави. Передбачалося підвищити роль Міністерства вищої і середньої спеціальної освіти СРСР шляхом здійснення ним діяльності за такими напрямками: довготермінового прогнозування, перспективного та поточного планування освіти з урахуванням тенденції і темпів розвитку продуктивних сил країни. В якості завдання передбачалося поглибити спеціалізацію ВНЗ, розширити кооперацію і усунути невиправданий паралелізм у навчанні кадрів, удосконалювати номенклатуру спеціальностей і зміст освіти; ефективно використовувати інтеграцію вищої школи з виробництвом і наукою в інтересах підвищення рівня навчання і перепідготовки кадрів, результативності наукових розробок; підвищити науково-методичне керівництво навчальними закладами шляхом посилення впливу міністерства через навчально-методичні об’єднання; посилити контрольні функції міністерства, розширення його прав у підборі і розстановці науково-педагогічних і керівних кадрів, у призначенні та звільненні ректорів вузів.

У період 1992 – 1996-х рр. були прийняті Закон Української РСР “Про освіту” та затверджена державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття) і деякі інші законодавчі акти. Про ці кроки написано досить багато. Проаналізовано їх переваги і недоліки, запропоновано і внесено в них доповнення і зміни. Закон “Про освіту” навіть був виданий у новій редакції, що свідчить про прагнення максимально наблизити його до вимог сьогодення.

Необхідно підкреслити, що ці законодавчі акти зафіксували і оголосили позицію держави стосовно системи освіти за такими напрямками: підтримка процесів саморозвитку в системі; контроль якості освіти; прагнення мінімізувати державне

втручання у діяльність навчальних закладів та низка інших. Цей крок, на нашу думку, є найважливішим у формуванні державної політики в галузі освіти.

Однак напрями державної політики у галузі освіти багато в чому перекликалися з напрямками вдосконалення освіти 30-х рр. ХХ ст., модернізацією 1987 р., Положеннями законодавства і пов'язувалися з фінансовим становищем системи освіти, що загострилася на той час, зважаючи на недостатнє бюджетне фінансування.

У цих умовах напрями державної політики в освіті були змінені для скорочення витрачання бюджетних коштів. Окрім прямої економії була поставлена мета створення ефективної системи державно-громадського управління освітою, що забезпечує динамічний розвиток і високу якість освіти, її різноманітність і орієнтацію на задоволення запитів особистості, суспільства і держави. Іншими словами, було вибрано напрямок на ефективне функціонування системи освіти в умовах різкого ресурсного обмеження, на збереження освітнього потенціалу.

Кардинальні зміни в державній політиці України розпочалися із початком нового століття. Справа в нових принципах взаємини між державою та системою освіти. Передусім змінилося розуміння реформ в освіті, яке раніше базувалося й вирішувалося на твердженні, що в Україні занадто багато науки і занадто багато освіти. Нині відбуваються зміни. Тепер вектор реформування в іншому – поставити перед суспільством і державою завдання надання системі освіти пріоритетного значення у справах подальшого облаштування України. І це завдання треба вирішувати на сьогодні, коли обговорюється і приймається Закон України “Про вищу освіту”. Це важливий крок до зміцнення взаємної довіри між державною владою та освітою. Головне – цей крок зроблено за обопільною згодою і назустріч один одному. Уряд переконався в тому, що освіта – за реформи, реформи ґрунтовні і продуктивні, а не показні і надумані. Освіта, своєю чергою, побачила, що не всі у владі одержимі “ринковим фундаменталізмом” у галузі освіти.

Реформування освіти в Україні – це не лише розроблення і впровадження нової моделі педагогічного процесу, але й зміна соціальної мети і завдань освіти. Педагогічна освіта має особливу мету і виконує ключову функцію формування особистості, покликаним якої є творення сучасної людини, її інтелектуального та духовного потенціалу. Перед сучасною українською освітою постало непросте подвійне завдання: зберегти всі позитивні здобутки та досвід української освіти і збагатити його інноваційними досягненнями європейських освітніх середовищ, гармонійно узгодити їх з українськими [7]. Ступеню складності і комплексності завдання має відповідати міра гармонійності і прозорості взаємин в освітньому трикутнику: держава – освіта – суспільство.

Одним із перспективних шляхів оновлення вищої освіти є створення навчальних і навчально-науково-виробничих комплексів. Об'єднання різних установ навколо ВНЗ III – IV рівнів акредитації в Україні сприяє створенню університетських регіональних округів. Це дасть змогу сформувати потужні регіональні, корпоративні та дослідницькі університетські центри, в яких буде зосереджено високий методичний, науково-педагогічний і виховний потенціал, а також вирішити проблеми якісного кадрового забезпечення навчального процесу, провести якісний моніторинг вищої освіти в державі та забезпечити належну якість організації навчального процесу, наукової діяльності та якості вищої освіти тощо [8].

На сьогодні в Україні сформувалася система підготовки педагогічних кадрів, до складу якої належать розгалужена мережа вищих і середніх спеціальних

навчальних закладів. Потреба освітніх установ у спеціалістах середньої і вищої кваліфікації задовольняється за рахунок педагогічних училищ, інститутів та університетів, причому основним джерелом поповнення учительського персоналу є педагогічні навчальні заклади (зокрема 22 педагогічних, 26 класичних і гуманітарних університетів, 27 закладів післядипломної освіти). Потенціалом педагогічної освіти на сьогодні є 108 вищих навчальних закладів.

Результатом інноваційної освітньої політики України є перехід на ступеневу систему освіти, яка орієнтована на підготовку фахівців із різними кваліфікаційними рівнями та створення цілісної системи взаємопов'язаних закладів освіти шляхом координації та взаємної адаптації навчальних планів і програм. Відповідно до Болонської декларації здійснюється всебічна реструктуризація системи європейської вищої освіти та перехід на двоступеневу систему освіти – бакалавр і магістр. Серед стратегічних завдань модернізації вищої освіти в контексті Болонського процесу є забезпечення інформатизації навчального процесу та доступу до міжнародних інформаційних систем. Технічна і технологічна модернізація вищих педагогічних навчальних закладів шляхом комп'ютеризації навчального процесу, їхнє забезпечення телекомунікаційними засобами доступу до міжнародної інформаційної мережі Інтернет, базовими та спеціалізованими програмними продуктами є одним із пріоритетних завдань, визначених державною програмою “Вчитель”. Очевидно, що в найближчому майбутньому вищі школи будуть змушені прилучатися до використання ефективної схеми телематики в освіті: електронна пошта – Інтернет-сервіс – навчальна аудиторія [9].

Відповідно, такий підхід створить умови для: інтеграції в міжнародну систему освіти; використання світових інформаційних ресурсів із метою розроблення власних навчальних матеріалів; спілкування та обміну досвідом між педагогами в усьому світі; залучення до навчального процесу висококваліфікованих фахівців ззовні; розширення контактів між педагогами, учнями і студентами тощо.

Висновки

Проведений аналіз засвідчує, що державна політика в галузі педагогічної освіти України у XXI ст. спрямована на реформу існуючої системи освіти і виведення її на міжнародну арену. Формування та реалізація державної політики відбувалися і відбуваються в межах і відповідно до пануючої в суспільстві та притаманної індивідуальним суб'єктам влади системи суспільно-політичних і морально-етичних цінностей. На відміну від радянської політики у галузі освіти, яка не мала цілі підтримки престижу національної освіти на міжнародній арені, на сьогодні це ключова проблема державної політики та один із національних інтересів України.

З огляду на це, у напрямку подальшого дослідження зазначеної проблематики цікавим видається аналіз змісту та основних тенденцій державної політики в галузі педагогічної освіти України.

Література

1. Огнев'юк В. О. Університетська освіта України в контексті перспектив Європейської інтеграції / В. О. Огнев'юк // Віче [Текст]. — 2010. — № 20. — С. 22.
2. Конституція України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Про освіту [Електронний ресурс] : Закон України. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1060-12>.

4.Красняков Є. Формування державної політики в галузі освіти України на загальнодержавному рівні / Є. В. Красняков // Вісник державної служби України [Текст]. — 2010. — № 3. — С. 19—24.

5.Сборник постановлений по высшему техническому образованию [Текст] / сост. М. А. Романовский. — М. ; Л. : Сектор ведомственной литературы ОНТИ НКТП, 1935. — 235 с.

6.Основные направления перестройки высшего и среднего специального образования в стране [Текст]. — М. : Высшая школа, 1987. — 77 с.

7.Модернізація системи вищої освіти: соціальна цінність і вартість для України [Текст] : монографія / В. Кремень (гол. ред. кол.). — К. : Педагогічна думка, 2007. — 257 с.

8.Вища освіта України – європейський вимір: стан, проблеми, перспективи // Вища школа [Текст]. — 2008. — № 5. — С. 88—110.

9.Хомич В. Діє програма інформатизації / В. Хомич // Вища освіта України [Текст]. — 2005. — № 2. — С. 79—81.

V. Filippova

BASIC DIRECTIONS OF PUBLIC POLICY IN THE FIELD OF PEDAGOGICAL EDUCATION IN THE CONDITIONS OF UKRAINIAN STATE FORMATION

The stages of the state policy reforming in the field of education in Ukraine in the conditions of independence are studied, as well as changes, problems and development of higher pedagogical education in Ukraine.

Key words: reforms, public policy, higher pedagogical education.